

Copyright © 2021 T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı
<http://genclikarastirmalari.gsb.gov.tr/>
 Gençlik Araştırmaları Dergisi • Aralık 2021 • 9 (25) • 89-105

ISSN 2791-8157
 Başvuru | 4 Ekim 2021
 Kabul | 7 Aralık 2021

Dijital Etik Üzerine Nitel Bir Araştırma*

Nilgün Özcan**

Öz

Dijital çağ; eski bilgi, fikir ve yöntemlerin zaman içinde yeni teknoloji ve yöntemlere dönüşmesi ile var olmuştur. Dijital çağ insanoğlunun günlük yaşam alışkanlıklarının değiştiği, insanlığa her anlamda hız, verimlilik ve kolaylık sunan bir çağdır. Düşünmenin insana ait bir yeti olduğu göz önüne alındığında, insan varoluşunun evrimsel amacı olan tefekkürün hayatı anlamlandırmak için gerekli rolü açıktır. Özellikle etik ilkelere göre belirlenmemiş teknolojik gelişmelerin insanlığa getireceği fayda tartışmalıdır. Dijital teknolojinin imkânları ve yaratacağı köklü değişimler felsefe dünyası için güncel bir tartışma konusu olarak yerini almıştır. Güncel felsefi sorunlar üzerine felsefenin temel problemlerinden biri olan etik konusunun dijitalleşme bağlamında incelenmesi üzerine yapılan bu çalışma; *“Tarih boyunca kendi gelişimi içinde köklenen kadim ahlaki ilkeler ve etik, günümüz dijital koşullarında ve felsefi zemininde nasıl algılanmaktadır? Çağımızın ihtiyaçlarına cevap verebilmekte midir?”* gibi sorulara cevap aramaktadır. Ayrıca teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme sürecinin doğurduğu yeni diyebileceğimiz bazı problemlerin ahlak alanında tezahürlerinin felsefi bir bakışla analiz edilmesi zorunluluk arz etmektedir.

Ahlak felsefesinin güncel durumunun sorgulandığı bu çalışmada, dijitalleşme ve etik konusunda üniversite öğretim üyelerinin görüşlerinin fenomenolojik yöntemle nitel bir analizi amaçlanmıştır. Türkiye’deki farklı üniversitelerde ahlak felsefesi alanında çalışan öğretim üyelerinin dijitalleşme ve ahlak konusundaki görüşleri, derinlemesine görüşmeler yapılarak toplanmıştır. Elde edilen araştırma verileri nitel analize tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda, akademide dijitalleşme ve etik alanında daha fazla çalışma yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmış ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki Değişim, Dijitalleşme, Etik, Felsefede Güncel Problemler.

* Bu makale Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan danışmanlığında gerçekleştirilen doktora tezinden üretilmiştir.

** Felsefe Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Ankara/ Türkiye, nilgunguney@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6611-5340.

Abstract

Over time, traditional knowledge, concepts, and processes have been replaced by new technologies and approaches. The digital age offers speed, efficiency, and ease in all aspects of human life. Given that thinking is a human enterprise, it seems only evident that contemplation—the very evolutionary goal of human existence—is required to make meaning of life. The advantage of non-ethical technical breakthroughs to humanity is particularly contentious. The possibilities of digital technology and the profound transformations it will precipitate are currently a hot issue in philosophy. This study seeks solutions to such questions as: How are ancient moral principles and their ethical understanding rooted in their own historical development perceived in today's digital world and philosophical climate? Can they meet the needs of our era?

Similarly, it is necessary to take a philosophical look at several of the new challenges that have emerged in the wake of the advancements made to technology and the digitalization process.

We followed a phenomenological method in analyzing the viewpoints expressed by university faculty members on digitalization and ethics. We conducted in-depth interviews with moral philosophers from several Turkish universities to ascertain their views on digitization and morality, after which data were analyzed qualitatively. The research findings indicate that further research on digitalization and academic ethics is needed and various recommendations were offered to this end.

Keywords: Moral Change, Ethics, Digitalization, Current Problems In Philosophy.

Giriş

Dijital etik, yaşadığımız yüzyılda önem kazanan yeni bir kavramdır ve dönemin felsefi düşünce atmosferi bağlamında incelenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede öncelikle dijital etiğe olan ihtiyacın en yoğun hissedildiği kuşaktan bahsedilmesi gerekmektedir.

Kuşaklar günümüzde sosyal bilimler için önemli bir inceleme alanıdır. X Kuşağının değer yarguları, Y Kuşağında bambaşka bir ahlaki zeminde ele alınmış, Z Kuşağına gelindiğinde ise teknolojinin insan varlığının her noktasına nüfuz ettiği bir ortam söz konusu olmuştur. 1995 yılı ve sonrasında doğmuş kişilerin oluşturduğu bir kuşak olan Z Kuşağı, “İnternet Kuşağı” ya da “Ağ Kuşağı” olarak da ifade edilmektedir (Levickaite, 2010, s. 173). Kuşakların kendilerine özgü belirleyici özellikleri bulunmaktadır ve bu farkın en net şekilde görüldüğü kuşak Z Kuşağıdır. Bu kuşak teknolojinin en üst seviyelerde ilerlediği bir dönemi tecrübe etmekte ve dijitalleşme bağlamında yaşanan fikri değişimin odağında bulunmaktadır. Z Kuşağı kendisinden önceki kuşaklardan ontolojik, tarihsel ve sosyolojik faktörler açısından farklılaşmıştır (Levickaite, 2010, s. 174). Dijital toplumlarda bu genç jenerasyon özellikle ebeveynleri ve eğitimcileri ile uyum sorunu yaşamaktadır; çünkü önceki kuşağın dijital deneyimleri bu kuşak için artık güncel değildir. Ayrıca sosyo-ekonomik anlamda ilişkilerin daha çok karmaşıklaştığı ve yaşam standartlarının sağlanma koşullarının daha meşakkatli hale geldiği günümüzde, yaşama devam etme çabası etik açıdan ele alınması gereken bir durumdur.

Aralarındaki bazı nüanslar dışında aynı anlama sahip olan etik, moral ve ahlak sözcükleri, etimolojilerinden ziyade, felsefede kazanmış oldukları anlam dikkate alınarak birbirinden ayrılmaktadır. Kuçuradi'nin (1997, s.20) kişilerarası ilişkilerde ortaya konan davranışlara ilişkin belirli bir dönemde ya da her zaman geçerli olması umulan çeşitli değer yarguları sistemi olarak tanımladığı ahlak kavramı, türleri ve kaynağı ne olursa olsun bütün detaylarıyla insanın hazır bulduğu norm ve kurallardır. Ahlaktan söz edilebilen her yerde iyi ve kötü arasındaki farkı ayırt edebilecek zekâyâ sahip ve sosyal bir insan mutlaka vardır, zira ahlakın sosyal bir yönü olmasaydı ortaya çıkması da mümkün olamazdı. Ahlak toplum hayatının gerektirdiği davranışlarla alakalı ve eğitim yoluyla aktarılabilen bir kavramdır (Güngör, 2020, s. 6). Güngör'e göre ahlakın öğrenilmesinde en önemli rol sosyal çevreye aittir ve bu nedenle de ahlak bir eğitim meselesidir. Etik ise; felsefi anlamda ahlaki değerlerin temellerini ve özünü araştırarak ve insanın bireysel ve toplumsal yaşamındaki ahlaki tutumları ile ilgili sorunları inceleyerek iyinin ve doğru davranışın ne olduğu sorularına cevaplar arar. Ahlak; bir gelenek içinde bireyler tarafından kabul edilip benimsenen ve başka kesinlik ölçüleriyle belirlenmesi mümkün olmayan hareketlerimize ait değerlerin toplamı olarak tarif edildiğinde; etik, ahlak üretmekten daha çok ahlak üzerine konuşan felsefe disiplini. Etik ile ilgili problemler, düşünce tarihi açısından bakıldığında, insanın zihnini sürekli meşgul eden problemlerdir. Zira insanın olduğu her yerde onun ahlaki fiilleri tartışma konusu olagelmıştır (Kuçuradi, 1997, s. 13, 16).

Herhangi bir alanda yeni bir ahlak geliştirmek ya da var olan ahlaki yapılara yeni ahlaki görüşler eklemek etiğin amaçları arasında bulunmamaktadır. Etik çalışmalar, insanlara belirli bir ahlak anlayışı önermeyi ya da tavsiyeler vermeyi amaç edinmez. Bu bağlamda etik kavramı; pratik yaşama dâhil olan ahlaki teorik bir inceleme konusu haline getiren felsefe disiplini veya ahlakın incelenme alanı olarak tarif edilebilir (Özlem, 2004, s. 17). Öte yandan Arıcan (2016, s. 11) ahlaki doğru ve yanlış davranış pratiği olarak; etiği ise doğru ve yanlış davranışın teorisi olarak tanımlamaktadır. Örneğin; günlük yaşam ilişkilerinde uyulması gereken ahlak, nezaket, görgü ve saygı kurallarına internet ortamında uyulmaması veya yok sayılması ahlak felsefesinin günümüzde en sık karşılaştığı problemlerdendir. Bilim ve teknoloji ile gerçekleşen hızlı dijital dönüşüm sürecinde etik bir değerlendirme yapmanın öneminin vurgulandığı bu çalışmada öncelikle dijital çağdan bahsedilmesi gerekmektedir.

Gelişen teknolojinin takip edilemez hızına kapılıp giden insanoğlu "Teknoloji gerçekten yaşamımızı daha yaşanır kılıyor mu?" veya "Yaşama dair problemlerimiz teknoloji tarafından çözülebiliyor mu?" gibi soruları sormak için zaman bulamamaktadır (Serdar, 1992, s. 156). Şöyle ki, insanın varoluşsal sınırlılıklarından kurtulma arzusu bağlamında her dijital gelişme, muhakkak etik ile karşılıklı ilişki içinde ilerlemelidir. Bu ilişkinin sağlıklı kurulamaması günümüz felsefecileri açısından ciddi bir tedirginlik konusu durumundadır. Felsefenin etik ilkelerinden yoksun bir teknoloji, kontrolden çıkabilir ve insanlık için bir tehdit unsuruna dönüşebilir.

Bu noktada 1976 yılında yaşama veda eden M. Heidegger'e dönmek gerekmektedir. O, insanın varlık ile ilişkisindeki sorunlardan/engellerden birisi olarak gördüğü tekniği insanın varlık ile ilişkisinin bir görünümü şeklinde izah etmektedir. Antik Yunan felsefesinde ele alınan hâli ile techne kelimesinin teknolojiye doğru gelişerek ilerlediği süreci ele alan Heidegger, teknolojinin yenedünya düzenini yönlendiren hâkim güç olmasından rahatsızdır. Ona göre; modern çağda yaşadığımız zorlukların ve varoluşsal sancıların müsebbibi, insanların varlık üzerine düşünmekten uzaklaşmış olmalarıdır. İnsan egemen olmadığı bir gücün, istemsiz denetimine maruz kalmaktadır. Teknolojik gelişmeler insanı varoluşsal köklerinden uzaklaştırmış ve insanlar köksüzleştikçe yaşadıkları zemin başkalaşmıştır. İnsan artık kendi toprağı üzerinde değil; teknik koşulların yarattığı bir zeminde yaşamaya mahkûm edilmiştir. Heidegger'e göre bu noktada üzerinde durulması gereken, teknik ile değişen koşulların insanoğlu üzerinde planlanmamış egemenliğidir (Heidegger, 1993, s. 34).

Yeni teknolojik gelişmeler, yeni alışkanlıklar ve yeni ilişki biçimleri doğurmaktadır. Dijital teknolojiyi insanlığın ilerlemesi yolunda amaçlara ulaştıran bir araç olarak görmenin ötesinde; gerçekliği algılama biçimimizi, doğa ile ilişkimizi, varoluşumuzun yeşerdiği zemini, edindiğimiz yaşam standartlarını, hayallerimizi ve seçimlerimizi belirleyen, ahlaki değerlerden köklü toplumsal değişimlere uzanan bir kavram olarak konumlandırmak gerekmektedir.

Bu noktada yeni bir ahlak yapısından da söz edilmesi gerekmektedir. Dijitalleşen dünyada değişen yaşam alışkanlıkları, çoğu felsefeci tarafından olumsuz görülmele birlikte bu algının bir önceki kuşağın değişime direnmesi açısından da objektif olarak yorumlanması gerektiği kanaatindeyiz. Heidegger gibi teknoloji konusunda olumsuz bakış açısına sahip düşünürlerden biri olan Jacques Ellul'a göre; herhangi bir plan olmaksızın teknoloji kendi doğal ilerlemesi ile ciddi değişimlere yol açmaktadır. Tekniğin hâkim olduğu medeniyetlerde insanlar mutlu değildir. Bu medeniyetlerin insanları sosyal çevrelerinde sahte mutluluk maskeleri takarlar. Teknoloji toplumunda insanların, kendilerine sunulan şeylerden memnun olmaları beklenir. Heidegger gibi Ellul da teknik gelişmeler ile ortaya çıkan medeniyetin, yine o teknik tarafından yaratılan toplumsal yaşama cevap verdiğini; dolayısıyla yapay bir durum olduğunu ve insanı anlamsız bir ilişkiler ağına mecbur ettiğini düşünmektedir. Tekniğin sosyal, politik, ekonomik ve felsefi anlamına ilişkin olarak günümüz modern toplumlarına yönelik yaptığı değerlendirmelerde Ellul, teknik ve teknoloji kavramlarını benzer anlamlarda kullanmaktadır. Ancak teknik kelimesini Antik Yunan filozoflarının kullandığı halinden farklı şekilde yorumlamaktadır. İnsani varoluşun tüm alanlarına sızan teknik, insanlar arasındaki güçlü bağlardan biri haline gelmiştir. Dilleri, inançları veya ırkları farklı insanlar birbirleri ile teknoloji aracılığıyla iletişim kurabilmektedir. Teknoloji; iyi ya da kötü olarak değerlendirilebilecek tarafları bulunan evrensel bir dil halini almıştır. Teknolojinin kullanımı yaygınlaştıkça ürettiği yeni değerleri de tüm hızıyla topluma sirayet ettirmektedir. Teknik gelişmelerin yoğun olduğu toplumlarda hem bireylerin hem de bireylerin sahip oldukları yetilerin farklılaştığı ve değiştiği gözlemlenmektedir (Ellul, 2003, s. 143).

Prof. Weizenbaun, teknolojinin insan yaşamına etkilerine dair 1976'da yayımlanan “*Computer Power and Human Reason*” başlıklı çalışmasında, konuyu oldukça kötümser bir perspektiften değerlendirmiştir. İnsanlar bir konuda karar vermek istediklerinde, bu kararı kendi düşünceleri ile almak yerine yapay zekâ algoritmaları yardımı ile alırlarsa, dünyayı bağımsız bireylerin otonom oyun alanları olarak algılayamayız. Tüm evreni bir veri akışı olarak, organizmaları da birer biyometrik algoritma gibi görürüz (Hariri, 2018, s. 67). Teknolojinin olumsuz etkilerine yönelik düşünceler insani varoluşun görmezden gelinmesi noktasında yoğunlaşmaktadır. Tekniğin doğasına ve salt kendisine ilişkin araştırmalar göstermektedir ki; tekniğin onu kullanan toplumdaki bağımsız olarak ilerlemesi mümkün değildir. Teknoloji dönemsel olarak insan varoluşuna yönelik bir tehdit niteliğine de bürünmektedir. Zira teknolojinin gelişmesine paralel güçlenen silah ve savaş endüstrisi insanlık için yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Orta Çağ feodal yapısında gördüğümüz soylu egemenliği, günümüzde teknoloji egemenliği formuna bürünmüştür. Teknolojik gelişmelerin dünya üzerindeki olumsuz etkileri bağlamında yapılacak bir değerlendirmede; insanoğlunun dijital dünyanın emrinde mahkûm edildiği ve köleleşmekte olduğu ifade edilebilir.

Teknolojiye yön veren itici güç, insan ihtiyacı ve arzularıdır; ancak bu insan otantikliğini kaybetmiştir. Şeriatî'nin ifade ettiği şekliyle insan, sadece tüketen bir hayvandır ya da tek boyutlu bir insandır. Öte yandan günümüz toplumlarında dijital ilerlemelerin kullanılma derecesi de bir toplumun entelektüel gelişmişlik seviyesinin ölçüsü olarak değerlendirilmektedir (Şeriatî, 1992, s. 33).

Dijital çağda insanlık çok sayıda olumsuz kavramla da tanışmıştır. Nomofobi (Correia & Yıldırım, 2015), sosyotelizm (phubbing) (Kegley, 2018), infobezite (Pfister, 2021, s. 19) ve dijital bağımlılıklar (internet, sosyal medya, televizyon, oyun bağımlılığı) gibi olumsuz durumlar yanında; metaverse gibi arıtılmış sanal gerçeklik cihazlarıyla var olunacak algısal evren tasarımları için de hazırlıklı olmak gerekmektedir. İnsanlık için büyük imkânlar ve konfor sağlayan teknolojik ilerlemelerin insanlık üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik beklentiler nedeniyle de dijital çağda ahlakın durumu, felsefenin çalışma konusu olmalıdır.

Dijital Etik

Etik; insan hakları, toplumsal adalet, dünya barışı, bireysel rahatlık ile toplumsal refahın aynı düzeyde olması gibi güncel ahlaki eylemler ve ahlaki yargılar üzerine çalışmaktadır. Etik; siyaset, tıp, çevre, teknoloji, iletişim, spor, iktisat gibi her alanda ortaya çıkan insanî durumlara karşılık bir kavram olarak da günümüzde kapsamı genişleyen/değişen bir kavramdır.

Dijital etik ise; teknoloji ile gelişen mecralarda başkalarına zarar vermemek ve bu platformlarda gerçekleştirilen her türlü insan eylemi esnasında sistemin iyi niyetle devamını sağlamak için doğru davranışı teşvik eden kurallar olarak tanımlanabilir. Dijital etik, insanın gündelik hayatının bir parçası haline almış olan dijital yaşamda, bireyin davranış ve yaşayış biçimlerine ahlaki bir çerçeve getirmeyi amaçlamaktadır. Doğru ve yanlış kavramlarına ilişkin karar verirken kullanılan bu kurallara uygun davranmak, bazen de bulunan duruma uygun olanı

yapmak anlamına gelmektedir. Cyber etik olarak da ifade edebileceğimiz bu alan için teorik olarak temellendirilmiş yeni bir vizyon geliştirmeye ihtiyaç vardır. Örneğin bir mağazadan ücretini ödemeksizin bir müzik CD'si alınması hırsızlık olarak tanımlandığı gibi; dijital kanallarda izinsiz olarak müzik indirilmesi de aynı şekilde hırsızlık olarak değerlendirilecektir (Bailey, 2008, s. 9).

Dijital teknoloji ve insani değerlerin bir arada değerlendirildiği bir yapıda dijital etik, dijital teknolojinin insani değerleri geliştirip ilerleteceği bir sistem olarak tasarlanmalıdır. Bu alandaki faaliyetler, özellikle dijital medyanın etik kullanımına yönelik politikaların formüle edilmesini ve gerekçelendirilmesini içermelidir. Sisteme sunacağı fayda açısından dijital etiğin, dijital teknoloji ile insani değerlerin bütünleştirilmesi şeklinde ifade edilmesi de mümkündür (Rogerson, 2020, s. 25, 28). Günlük yaşamda sınırları hukuk bilimi ile tanımlanmamış olan bütün eylemlerimiz etiğin alanına girer. Günlük yaşam alışkanlıklarının dijitalleşme ile şekillenip değiştiği günümüz fikir yapısında, eşzamanlı olarak etik kavramının da dijitalleşmesi gerekmektedir. Ancak geleneksel dünyada varlığını korumuş olan etik atmosfer, dijital dünyadaki davranışları değerlendirme noktasında kifayetsiz kalabilmektedir. Bu noktada Rogerson, geliştirilmesi gereken güncel etik için çocuklara dijital eğitim verilmesinden, arama motorlarına ve bilgi kaynaklarına ilişkin yeni bilgilendirme mesajları eklenmesine ve etik anlamda karar vermenin zor olduğu durumlar için çizilmiş sınırlara kadar birtakım önerilerde bulunmaktadır (Rogerson, 1996, s. 26).

Dijital teknoloji; bir yandan toplumsal olaylarda fayda sağlayacak şekilde kullanılabilmesi gibi; diğer yandan da teknolojik bir kitle iletişim aracını kullanırken bireylerin hissettikleri sonsuz özgürlük ve sorumsuzluk hissi ile birlikte ahlaki kayıtsızlığa yol açabilmektedir. Ahlaki kurallara aykırı davranmanın çeşitli akla büründürme yolları ile meşru sayıldığı ve zihinlerde normalleştirildiği durumlar ortaya çıkabilmektedir.

Bireyler, sanal dünyada sahip oldukları bir ana hesabın yanında; fake, bot ve parodi hesaplar ile de varoluş gösterebilmektedir. Bunun için sanal dünyada "dijital etiğin" sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir. Günümüzde kullanılan yeni teknoloji yapısı gereği etik ihlallerinin kolaylıkla gerçekleştirilebileceği mecralar sunmaktadır. Terör gibi zararlı oluşumların dijitalleşmenin sunduğu avantajlarla yaygınlaşması ve kitleselleşmesi söz konusu olabilecektir. Bilişim teknolojileri alanındaki etik problemler özellikle küreselleşme bağlamında çok tartışılmıştır. Gerçek olan yüzlerle ya da gerçek eylemlerle karşılaşmanın zorlaşması, sanal gerçekliğin üretim hızının artması ve gizlilik ihlalleri en temel sorunlar olarak görünmektedir.

Etiğe ilişkin çalışmalar sibernetiğin kurucusu sayılan Norbert Wiener'e kadar götürülebilir. 1950 yılında yayınlanan çalışmasında Wiener; bilgi işlem alanındaki gelişmelerin insan toplumu üzerinde derin analiz gerektiren büyük değişikliklere yol açtığını ifade etmektedir (Mingers & Walsham, 2010, s. 837). Dijital çağın olumsuz etkilerden korunmak için dijital dünyadan uzak durarak olumlu taraflarını da kullanmamak doğru bir duruş olmayacaktır. O halde yapılması

gereken şey dijitalleşmenin etik düzlemini mümkün olduğunca oluşturmak ve hakikati, sanal âlemde simülasyona mahkûm etmemektir.

Öte yandan yüksek teknolojinin insanlığa kazandırdığı değer olarak yapay zekâ sistemlerinden de bahsedilmesi gerekmektedir. Yapay zekâ çalışmalarında temel amaç, bir bilince sahip olan ve insanda bulunan özgün nitelikleri taşıyan yapay sistemler üretilmesidir. Günümüz koşullarında bu mümkün değildir ve bu konu uzunca bir tartışma konusudur. Etik konusunun gündeme gelmesinde yapay zekânın rolü büyüktür; çünkü insanoğlu varoluşuna sadık bir gelecek kurgusu konusunda emin olmak istemektedir. İnsanlık kendi doğal akli ile ürettiği yapay zekâ sistemlerinin gerisinde kalmaktadır; ancak bu sistemler insanlığın yüzyıllar içinde evrimleşen karmaşık beyin yapısına ve duygusal düşünce yapısına sahip olamamaktadır. İnsan beyni bir program ya da yazılıma değil; kendini sürekli olarak yapılandıran kompleks bir sinir ağına benzemektedir (Kaku, 2016, s. 92).

İnsanlık bireysel olarak ve çok da bilinçli olmadan yeni bir toplumsal gerçeklik üretmektedir. Yorulmadan ve herhangi bir çaba göstermeden erişilen bu “şeylerin dünyasında” sanal olanla gerçek olan arasındaki farkın belirsizliği, sanala hizmet eden bir hakikate dönüşme eğilimindedir. Şöyle ki sanal dünyada iletişim süreçlerinde kullanılan tarz ve yöntemler farklı olmakla birlikte; bu deneyimler ile yüz yüze iletişim esnasında hissedilen duygular arasında fark olmadığına dair araştırma sonuçları bulunmaktadır. İnsanın bir zekâ ve duygu varlığı olduğu düşünülürse; sonucun değişmediği her eyleme yönelik kolay olan yolun tercih edilmesi kaçınılmazdır. Etrafımızdaki her şeyin dijitale evirildiği bir yapıda; doğal olanın ne olduğuna ya da şahsiyetimize ve geleceğimize yönelik sorulara yanıt aramak daha da zorlaşmaktadır. Bununla birlikte bilimin ve felsefenin bugüne kadar yanıt veremediği pek çok problem, dijital ilerleme sayesinde bugün yapay zekâ ve nanoteknoloji gibi araçlarla farklı perspektiflerden ele alınmakta ve insanlık adına anlamlı bulgulara ulaşılmaktadır.

Öte yandan modernliğin insan yaşamında doğurduğu ciddi sorunlardan biri de teknoloji ve insan ilişkisi üzerinedir. Bu konuda var olanın bilgisine sahip olunabileceği; ancak onun değiştirilemeyeceği düşüncesinde olan gelenekçiler ile doğal ve toplumsal olanın bilgisine hem sahip olunabileceğini hem de değiştirilebileceğini düşünen modern kesim arasında bir uzlaşmazlık söz konusudur. Modern dünya görüşü; toplumsal gerçekliğin yeniden inşa edilebileceğine ve çağdaş dünyada her şeyin değişebileceğine inanan bilim anlayışının tezahürüdür.

Gelişen teknoloji ile bir yandan insanoğlunun ideallerine ulaşması kolaylaşırken; diğer yandan teknolojiyle ilahlaştırılan insanın seçimlerinin ve hislerinin bağımsızlığını yitirmesine sebep olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Örneğin insan iradesinin tercihleri ve duyguları, gelecekte yapay zekâlar ya da nesnelerin interneti vasıtasıyla algoritmalar cinsinden belirlenebilir ve hesaplanabilir olursa insanoğlunun yücelttiği birtakım değerler kendi içinde çelişebilir. 21. yüzyılda hızlı gelişen tekniğin insanlığa müdahalesi, yeni bir hümanist söylem olan *transhümanizm* ve devamında *posthümanizm* anlayışlarını ortaya çıkarmıştır.

Etiğe artık ihtiyaç duyulmadığı, onun yerine estetik kavramının geçtiği ve aşkınlık yerine içkinliğin, üretim yerine tüketimin tercih edildiği, ahlaki temeli olmayan bir dönem olarak nitelenebilen postmodern dönemde (Hassan, 2008, s. 271) bütün dijital dönüşümlerin odağında bulunan insan için öncelikle ahlak felsefesinin konumu saptanmalıdır.

Veri sahipliği konusu dijital ahlak alanının en önemli problemlerinden birisidir. Olmayan bir şeyin ortaya konması olarak yaratma edimi, yapay zekâ algoritmaları ile ilahi anlamı dışında, veri gücünü elinde bulunduran az sayıda insan tarafından günümüzde laboratuvar ortamlarında gerçekleştirilebilir hale gelmiştir. Dijital diktatörlüğe neden olabilecek bu süreç, insanların tarihte olduğu gibi altın, para ya da hisse senedi gibi finansal yatırım araçlarına değil; veri mülkiyetine yatırım yapmaya başladığı bir dönem olarak yaşanmaktadır. Bu çerçevede, sahip olunan arazi, mülk vs. için kanunlarla sağlanan yasal zeminin bugün veri tabanları mülkiyeti ile ilgili olarak düzenlenmesi gereği doğmuştur.

Dijitalleşme bağlamında mahiyeti değişmekte olan toplumsal ve etik yapıya ilişkin olarak felsefe alanında çalışmaya devam eden ve felsefe eğitiminde aktif rol alan akademisyenlerin etik alanındaki sorunları nasıl tanımladığı, bu sorunları aşmak için hangi çözüm önerilerini sunduğu ve dijitalleşme kapsamına giren gelişmeleri takip etme düzeyleri büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda, akademisyen görüşlerine başvurularak, akademik dünyanın görüş ve tecrübelerinin ortaya konmaya çalışıldığı bu araştırmanın dijital etik konusundaki muhtemel tartışmalara zenginlik katacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Dijitalleşme ile ahlak ilişkisi çağımız insanını belirleyen ve ahlak profilini ortaya koyan bir ilişkidir. Bu bağlamda Türkiye’de felsefe alanında önemli role sahip akademisyenlerin dijitalleşme ve ahlak alanındaki sorunları nasıl tanımladığını, hangi çözüm önerilerini sunduğunu ve dijital dünya ile ilişki düzeylerinin nasıl olduğunu anlamak araştırmanın amaçlarını oluşturmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Çalışmamızın temelini oluşturan araştırma nitel bir araştırmadır. İncelenen problemin doğal ortamındaki biçimini anlama gayesi ile sorgulandığı ve yorumlandığı bir yöntem olması nedeni ile nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur (Guba & Yvonna S., 1994, s. 105). Dijitalleşme ve ahlak ilişkisinin çeşitli değişkenlere göre ele alındığı bu araştırmada, ahlak alanında çalışmalar yürütmekte olan akademisyenlerin ahlak alanında birikimlerinden hareketle dijital dünya ile kurdukları ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır.

Ahlak ve dijitalleşme kavramlarının günümüz koşullarında karşıladığı anlamların ortaya konması için en uygun nitel araştırma yöntemi olan fenomenolojik tasarım benimsenmiştir (Creswell, 2020, s. 79). Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji; betimleme yapmanın yanında, bireylerin dış dünyada olup bitenleri nasıl değerlendirdikleri üzerine değerlendirmeler

yapan bir nitel analiz çeşididir. İncelenen konuya dair ayrıntılı bilgiye ulaşma amacı taşıyan bu çalışma, derinlemesine görüşme tekniğinin kullanıldığı fenomenolojik bir çalışmadır (Creswell, 2020, s. 82). Araştırmada temel olarak ahlakın dijitalleşme ile ilişkisini ortaya koymak hedeflenmektedir. Akademisyen görüşleri ahlakın normatif başlığı ile sınırlandırılmış ve gerçekleştirilen nitel araştırmanın çerçevesi de o sınır dâhilinde derinlemesine görüşme tekniğine dayalı olarak incelenmiştir.

Nitel araştırmada grubun özelliklerini en iyi yansıtan ve araştırmacıya en etkin veriyi sağlayacak olan örneklem seçilmelidir. Bu araştırmada katılımcıların belirlenmesinde kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evreni ise Türkiye’de bulunan devlet üniversitelerinde felsefe alanında çalışmalar yapan profesörler oluşturmaktadır.

Felsefi anlamda derin bir inceleme gerektiren dijitalleşme olgusunun sayısal analizlerle ya da nicel yaklaşımlarla anlaşılması mümkün görünmemektedir. Meselenin farklı açılardan ve çok yönlü olarak ele alınmasına ve ulaşılan bulguların derinlemesine incelenmesine imkân tanıyan nitel araştırma yöntemi ile dijitalleşme ve etik arasındaki ilişkinin açığa çıkarılması amaçlanmaktadır. Nitekim nitel araştırma yoluyla, günlük yaşam dokusu ve kurgusu başta olmak üzere toplumsal hayatın birçok boyutunu; araştırmaya dâhil olanların kavrayışlarını, tecrübelerini ve tahayyüllerini; toplumsal kurumların söylemlerini ve ilişkilerin işleyiş durumunu ve bunlara dayanarak ortaya çıkan anlamların önemini keşfetmek mümkündür. Bu bağlamda çalışma, katılımcıların söylem ve bakış açılarından hareketle teknolojik dünyanın etik ile ilişkisini merkeze alarak düşünceleri betimleme iddiası taşımaktadır.

Fenomonolojik araştırma, bir grup insanın araştırma konusu olan fenomen ya da kavramla ilgili sahip oldukları deneyimlerin anlamını keşfetmek gayretindedir. Burada temel amaç; bir fenomenle ilgili bireysel deneyimleri evrensel nitelikteki bir açıklamayla kavuşturabilmektir. Bu amaçla araştırmamızda dijitalleşme kavramıyla ilgili deneyimleri bulunan tüm katılımcıların ortak özelliklerini tanımlamaya odaklanarak, fenomenin etki alanı belirlenmeye çalışılmıştır. Dijitalleşmeyle ve onun ortaya çıkardığı enstrümanlarla ilgili deneyime sahip olan katılımcılardan veri toplanmış ve neleri, nasıl anlamlandırdıklarına ilişkin deneyimlerinin özünü tanımlayan bütüncül bir betimleme ortaya konmaya çalışılmıştır (Creswell, 2020, s. 79). Bilginin detay ve derinliği ile incelenen olguyu en iyi şekilde ifade edilmesini konu alan nitel araştırmaların bulguları genellemeye ilişkin bir amacı bulunmamaktadır. Doğrudan ölçülebilir düşüncelerden ziyade nitel araştırmalar, inceledikleri konunun ardında yatan içsel ve kavramsal yapıları ortaya koyarak literatüre katkı sağlamak amacıyla yapılır.

Veri Toplama Aracı

Ahlak felsefesi için yeni bir açılım olmasının yanında; son derece de ilgili bir kavram olan dijitalleşme, insanoğlunun kadim ahlak geleneğini alt üst edebilecek bir süreç içerisinde. Bu tedirgin edici sürecin doğru anlaşılması ve meseleye “Dijital dünyada ahlakın konumu nedir?” temel sorusu kapsamında yaklaşılması gerekmektedir. Verilerin toplanması amacıyla yarı yapılandırılmış 12 soruluk bir görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunda: dijitalleşme

nedir, dijitalleşme denildiğinde aklınıza gelen ilk mecra hangisidir, dijital çağın ahlak anlayışı nasıl yorumlanabilir gibi sorular yer almıştır. Örnek olarak, görüşme formunda yer alan iki soru şöyledir:

1. Teknoloji çağının ahlak anlayışını erdem ahlakı nasıl yorumlayabilir?
2. Yapay zekânın bilince veya varoluşa sahip olabilirdiği hakkında ne düşünüyorsunuz?

Veri toplama aracının geliştirilmesi sürecinde öncelikle literatür taramasına dayalı bir taslak görüşme formu oluşturulmuştur. Yirmi sorudan oluşan taslak görüşme formu ahlak felsefesi alanından iki uzman, sosyal bilimler alanından bir uzman ve nitel araştırma konusunda deneyimli bir uzman tarafından incelenmiştir. Bu incelemeler doğrultusunda soru sayısı on ikiye indirilmiş ve soruların ifadelerinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Son olarak, bir profesör öğretim üyesi ile taslak mülakat formu kullanılarak bir ön uygulama yapılmıştır. Bu ön uygulama çerçevesinde soru sayısında bir değişiklik yapılmamış; ancak soruların ifadesinde bazı değişiklikler yapılmıştır.

Verilerin Toplanması

Görüşmeler için uygun görülen bazı katılımcılarla öncelikle e-posta yoluyla iletişime geçilerek randevu talep edilmiştir. Görüşme talebini kabul eden bir katılımcı ile gerçekleştirilen yüz yüze görüşmeden sonra bu katılımcının önerdiği bir başka katılımcı ile iletişime geçilmiştir. Akademisyenlerin yoğun çalışma programı nedeni ile iletişim sürecinde bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. E-posta ile iletişime geçilen ve araştırma ile ilgili bilgi paylaşılan 2 akademisyen, programları uygun olmadığı gerekçesi ile görüşmeyi reddetmiştir. Görüşmeler için kesinleşmiş randevular bulunmasına rağmen; benzer nedenlerle diğer 2 katılımcı ile de görüşme gerçekleştirilememiştir. Böylece toplamda 8 akademisyen ile gönüllük esasına dayalı olarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden önce katılımcılara araştırma hakkında detaylı bilgi verilmiş ve onam formu imzalatılmıştır. Kayıt alınmasını istemeyen 2 katılımcı ile yazılı not tutularak görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 40 dakika ila 60 dakika arasında tamamlanmıştır. Görüşmeler tamamlandıktan sonra kayıtlar deşifre edilerek yazılı metinlere çevrilmiştir.

Çalışma Grubu

Fenomenolojik araştırmalarda katılımcıların seçilmesinde yaş, kültürel faktörler, cinsiyet veya ekonomik unsurlar dikkate alınabileceği gibi esas belirleyici olan katılımcıların fenomeni deneyimlemiş olması ve araştırmaya gönüllü katılmak istemeleridir (Moustakas, 1994, s. 107). Örneklemenin bu şekilde belirlenmesinde temel gaye genellemelere ulaşmak değil; incelenen mevzuu derinlemesine anlama isteğidir. Fenomonolojik çalışmalarda, katılımcı seçiminde diğer önemli bir unsur katılımcı sayısının doyma noktasına göre belirlenmesidir.

Psikolojide Varoluşçu-Fenomenolojik Perspektifler, İnsan Deneyiminin Kapsamını Keşfetmek isimli kitabın “Psikoloji ve Fenomenolojik Araştırmalar” başlıklı bölümünde Polkinghorne (1989, s. 45) nitel araştırma çalışma örneğininin 5 ile 25 kişi arasında olması gerektiğini

ifade ederken; Creswell (2020, s. 159) 1 kişi ile de mümkün olabilecek katılımcı sayısının 325 kişiye kadar artabileceğini aktarmıştır. Örneklem konusunda Duker (1984, s. 201) 3-5 veya 10 kişi önerirken; Yıldırım ve Şimşek (2016, s. 71) fenomenoloji araştırmalarının katılımcı sayısının 10 kişiyi geçmemesi gerektiğini belirtmektedir. Örneklemin yanında fenomenolojik araştırmalarda esas yapılması gereken araştırmacının kendi deneyim ve bilgilerini araç içine alabilmesidir.

Ayrıca araştırmacının zaman ve maliyet olarak daha yürütülebilir olmasını kolaylaştırması açısından örneklem grubunun sınırlandırılması, araştırmacıya belirli çerçevede derinlemesine inceleme ve idrak imkânı sağlamaktadır. Bu çerçevede araştırmamızda; ahlak alanında çalışmaya devam eden ve güncel çalışmaları bulunan akademisyenlerden oluşturulan örneklemin 8 kişi ile sınırlandırılması uygun görülmüştür. Katılımcılar ile yapılan görüşmeler genellikle kişisel bilgisayarlarının bulunduğu ve kendilerini rahat hissettikleri çalışma ofislerinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara ilişkin bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Unvan ve Buldukları Kente İlişkin Bilgileri

Katılımcı	Unvan	Şehir
K1	Prof. Dr.	Ankara
K2	Prof. Dr.	Muğla
K3	Prof. Dr.	İstanbul
K4	Prof. Dr.	İstanbul
K5	Prof. Dr.	Pamukkale
K6	Prof. Dr.	Bursa
K7	Prof. Dr.	Ankara
K8	Prof. Dr.	Samsun

Verilerin Analizi

Nitel veri analizi yapılırken araştırmalarda kullanılan birtakım yaklaşımlar vardır; araştırmacının konusu, yöntemi, deseni ve çalışma grubuna bağlı olarak ya da araştırmacıların kişisel tercihleri ve kendilerine sunulan imkânlarla bağlı olarak bunlardan uygun olanı tercih edilir.

Bu araştırmada toplanan veriler, betimsel analiz ile çözümlenerek yorumlanmıştır. Betimsel analiz sürecinde; katılımcı ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılarak, alt temalara ayrılmış olan veriler yorumlanmıştır.

Bulgular kısmında ortaya konan düşüncelerin hangi katılımcıya veya katılımcılara ait olduğunu belirtmek amacıyla katılımcıların sıra numarasına göre kodlamalar yapılmıştır. Örneğin birinci katılımcı K1 olarak kodlanırken beşinci katılımcı K5 olarak kodlanmıştır. Genel

olarak araştırmada kullanılan soru formunun hazırlanması, tema ve kodların oluşturulması ve analiz edilmesi sürecinde uzman görüşlerinden yararlanılmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda; araştırma sorularının ve analiz sürecinde oluşturulan tema ve kodların amaca yönelik olması ve araştırma kapsamına uygunluğu değerlendirilmiştir.

Bulgular

Katılımcılara yöneltilen birinci soru ile akademisyenlerin dijital dünya hakkındaki görüşlerinin anlaşılması hedeflenmiştir. Ayrıca, dijitalleşme ile ortaya çıkan etik problemlere ve ahlak felsefesinin konumuna dair görüşlerin ve yapay zekâ ile ilgili ilerlemelerin felsefi açıdan değerlendirilmesi çerçevesinde analiz edilen katılımcı görüşleri neticesinde ulaşılan alt problemler Tablo 2’ de sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırmanın Alt Problemleri

Alt Problemler	
1	Dijital dünya hakkındaki görüşler
2	Dijitalleşme ile ortaya çıkan etik problemlere dair görüşler
3	Dijitalleşme sürecinde ahlak felsefesinin konumuna ilişkin görüşler
4	Yapay zekâ ile ilgili ilerlemelerin felsefi açıdan değerlendirilmesi

Katılımcılara dijital dünya başlığı altında sorulan sorular derinlemesine tartışılmış ve ulaşılan alt temalara Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3. Akademisyenlerin Dijital Dünya Hakkındaki Görüşlerine Dair Tema Tablosu

Alt Problem	Alt Temalar
1. Dijital Dünya Hakkındaki Görüşler	1.1. Dijitalleşmenin Tanımına Dair Bulgular 1.2. Dijitalleşme Denildiğinde Hatırlanan İlk Mecraya İlişkin Bulgular
2. Dijitalleşme ile Ortaya ıkan Etik Problemler	2.1. Etik Problemlere Dair Temel Bulgular 2.2. Dijitalleşme Olgusunun İnsan ve Ahlak Üzerinde Etkileri dair görüşler

1. Dijital Dünya

Öğretim yelerine dijitalleşme kavramının ne olduğu, insan ve ahlak üzerine dijitalleşmenin ne gibi etkileri bulunduğu sorulmuş ve konu ile ilgili görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcılardan alınan cevaplar iki kategoride toplanmıştır. Bu kategoriler şunlardır:

1.1. Akademisyen katılımcıların dijitalleşmenin ne olduğu üzerine fikirlerini kapsayan alt temadaki en önemli ortak bulgu; dijitalleşme konusunda geleceğe yönelik olumsuz

beklentilerde yoğunlaşmaktadır. Oluşturulan veri tabanları sayesinde herhangi bir konu hakkında öngörülerde bulunulabilecek olması dijitalleşmenin olumlu taraflarındandır. Üzerinde durulması gereken asıl dijitalleşme; insanın, hayatın ve çağın dijitalleşmesidir. Dijital dünya insanoğlu tarafından geliştirilmiştir; ancak insandan bağımsız olarak kendi işleyiş mantığı ile büyüyerek insanı belirleyen bir alan haline gelmiştir.

- 1.2. Bu temada katılımcıların dijitalleşme kelimesini duyduklarında zihinlerinde canlanan mecrta tartışılmış ve katılımcıların tamamı sosyal medya kanallarından bahsetmiştir. Burada akla gelen ilk mecralar: Facebook, Twitter ve Instagram'dır. Bunların yanında; sunmuş olduğu konfor bağlamında dijital bankacılık sektörü de hatırlanmıştır. Akıllara gelen olumsuz örnek ise dijital oyun platformları olmuştur; çünkü katılımcılar için çocuk ve gençlerin oyun bağımlılığı tedirgin edici bir durum olarak tanımlanmıştır.

2. Dijitalleşme ile Ortaya Çıkan Etik Problemler

Teknik ilerleme ve dijitalleşmenin hızlı ve kontrol edilemeyen bir şekilde yayılıyor olması, etik alanında alışılmamış birtakım yeni problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Araştırmada bu alandaki görüşlerin belirlenmesi de amaçlanmıştır.

- 2.1. Dijitalleşme; insanın başkasıyla olan bağı ve etkileşimini, karşısında bir "bilinç ya da kişi" olmaksızın kurma imkânı sağlamaktadır. İnsan-insan ilişkisi değil de; insanla kelimeler veya imgeler üzerinden kurulan bu ilişkiler ontik olarak sahtedir. Ahlak ancak başkası varsa söz konusu olabilir; başkası yoksa bir kişi olarak biz de var olamayız. Bizi kişi yapan başkalarıdır. Dijital iletişim "otantik" insan için ciddi bir tehdit oluşturmakta; hatta bazı çağdaş felsefecilerin ifadesiyle bu durum "yabancılaşma" ya yol açmaktadır. Herkesin herkesle karşılaştığı bu ortamlarda etik sorunların ortaya çıkmaması mümkün değildir. Dijitalleşme ile değişen insan yaşamında ortaya çıkan etik problemler konusunda öncelikle etik açıdan atılması gereken adımlar belirtilmiştir. Bunların yanında insan tasavvurumuzun ne olduğu üzerinde de konuşulması gerekmektedir. Bu temelden hareketle; doğru eylem, iyi insan ve erdemli bir hayat üzerine yeni taslaklar geliştirilmesi mümkün olabilecektir.

- 2.2. Katılımcıların çoğu insanlığın geleceği açısından bakıldığında; dijitalleşmenin günümüzde hissedilen etkileri konusunda umutsuz olduklarına ilişkin görüşler belirtmiştir. İnsanlığın ahlaki anlamda bir geçiş süreci yaşadığını düşünen Katılımcı 4'e göre "*Dijitalleşme; göçebe, tarım, sanayi toplumu gibi süreçleri yaşamış insanlığın geldiği yeni bir aşamadır. Her dönemin ruhunun ethosu, onun değerler anlayışını yaratır. Dijital etik de kendi insanını yaratacaktır. Bugün henüz bitmemiş, daha yeni başlamış bir süreci deneyimliyoruz.*" (K4).

Teknolojinin somut etkilerini son iki yüzyıldır deneyimlediğimizi ve bu deneyimin sonuçlarının iyi olmadığını düşünen Katılımcı 2, dijitalleşme sürecinde sadece ahlak dünyamızın değil; estetik, metafizik ve dini tecrübe dünyamızın da olumsuz etkilendiğini

hatta bozulduğunu ifade etmektedir. Dijitalleşmenin etikten bağımsız olarak ilerlemesi insan, insanlık ve ahlak krizini meydana getirmektedir. *“Homosapiens yerini başka bir insan türüne bırakıyor, homodigitalis olarak ifade edilen bu yeni tür ne kadar insan kalabilecek?”*(K2).

Elde edilen verilere göre; dijitalleşme sürecinin insan yaşamında kolaylaştırıcı olumlu etkileri yanında, ahlak problemlerini derinleştirdiği yönünde de bir kanaat olduğu anlaşılmaktadır.

3. Dijitalleşme Sürecinde Ahlak Felsefesinin Konumu

Çalışmanın bu kısmında; görüşlerine başvuru alan akademisyenlerden yaşamakta oldukları dönemin koşullarına göre düşünceleri istenmiştir. Yaşanan çağ aynı olsa da farklı mekânlarda, farklı koşullarda, sahip olunan imkânlar ölçüsünde, değişen dijital erişim koşullarından bağımsız olarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Akademisyenlerin belirli bir sosyo-ekonomik seviyeyi paylaştığı kabulünden hareketle, görüşmelerde elde edilen bulgular ışığında ulaşılan alt temalara Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Dijitalleşme Sürecinde Ahlak Felsefesinin Konumuna İlişkin Görüşler

Dijitalleşme sürecinde hâkim ahlak anlayışlarına dair görüşler	1. Dijitalleşmenin yeni bir ahlak anlayışı ortaya çıkardığı yönündeki görüşler
	2. Yaşadığımız teknoloji çağına uygun ahlak anlayışına dair görüşler

3.1. Araştırmaya katılan akademisyenlerin bu konuda ortak bir düşünce ortaya koyduklarını söylemek güçtür. Dijital dünyanın kendi ahlakını yavaş yavaş oluşturmakta olduğunu ifade eden bir katılımcı görüşlerini ödev ve erdem etiği çerçevesinde anlatırken; bir diğer katılımcı ahlak evrenseldir cevabını vermekle yetinmiştir. Bu konuda Katılımcı 3'ün görüşleri ise şöyledir: *“Teknoloji çağının ahlak anlayışı bir tür post ahlaktır ve ancak duygucu yaklaşımla anlaşılabilir.”* (K3).

Dijital çağın ruhunu yansıtan ya da bu çağa uygun olmayan bir ahlak anlayışından bahsetmek güçtür. Eğer bahse konu bu yapıya ahlak denilebilirse; bu durumda “haz ahlakı”, “daha fazlasını iste ahlakı” ve “sahip olma ahlakı” gibi ahlaklardan bahsedilmesi gerekmektedir. *“Dijital çağın ahlakı henüz oluşmadı.”* yorumunu yapan Katılımcı 5 görüşlerini *“Dijital çağın ruhunu yansıtan ya da bu çağa uygun bir ahlak anlayışından bahsedilemez.”*(K5) şeklinde ifade etmiştir. Araştırmamızın bu aşamasında, dijital mecralarda yaşanan anlamsızlaşmayı ve kişiliksizleşmeyi genelde İslam ahlakının, özelde ise tasavvufi/sufi ahlakının engelleyeceği yönünde görüşlere de ulaşılmıştır.

3.2. Bu bölümde, normatif ahlak kuramları çerçevesinde yaşanmakta olan dijital çağa ilişkin beklentiler ya da tecrübeler ortaya çıkarılmak istenmiştir. Katılımcılara “İçinde bulunduğumuz teknoloji çağına en uygun ahlak anlayışı sizce nedir?” sorusu sorulduğunda cevapların erdem ahlakı etrafında yoğunlaştığı görülmüştür. Katılımcıların tamamına

göre çağın ruhu haz duygusu tekeline gelişmektedir. “Dijital çağın yepyeni bir çağ olmasından ve insanlığın daha önce şahit olmadığı dinamikleri barındırmasından dolayı.” (K5). Katılımcı 5’in ahlaki anlamda endişelerinin bulunduğu görülmektedir. Temeli ahlak olan dinin ahlaki buyrukları bile bu çağın epistemolojik kaosu nedeniyle dijital çağda etkisini hızla kaybetmektedir.

Yapay Zekâ ile İlgili İlerlemelerin Felsefi Açıdan Değerlendirilmesi

İnsana has akıl, bilinç, şuur gibi yetenekler insan beyninin fonksiyonlarına indirgenildiğinde; yapay zekânın insandan bir farkı olmayacağına dair bulgular bizi insan varlığının matematiksel hesapları aşan karmaşık yapısına götürmektedir. Katılımcı 1 tarafından bu durum Kant’ın teorik akıl, pratik akıl ve yargı gücü üçlemesinden hareketle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu ayırımıda “Yapay zekâ sadece teorik aklın çalıştığı bir akıl ayırımında bulunacaktır. Oysa insan bilincinin pratik aklın çalıştığı ahlak, din ve felsefe, yargı gücünün çalıştığı estetik gibi boyutları vardır. İnsan, fizyoloji, psikolojizm veya fizikalizm ile açıklanmaya çalışıldığında yapay zekâ ile meydana getirilen robotlar ile rekabet etmek durumunda kalabiliriz. Bu durum insanoğlu için ciddi bir tehliktir.” (K1).

Araştırmanın bu bölümünde katılımcılarla yapay zekâ sistemi ile üretilen bir robotun “Frankenstein” film karakterine dönüşme riski üzerine tartışılmıştır. Katılımcıların tamamı, insanın ahlak, estetik ve din tecrübeleri ile felsefe yapma faaliyetinin var olduğu ve bu tecrübeler başka bir şeye indirgenemediği müddetçe yapay zekânın gelişmiş hesap makinesinden bir farkının olmayacağı kanaatindedir. Öte yandan bedeni yanında insanın ruhunun varlığından düalist bir ontoloji ile bahsedilebildiğinde; yapay zekâ ile insanoğlunun karşılaştırılması mümkün görünmemektedir.

Bu çerçevede yapay zekânın bir bilince sahip olup olmaması bireylerin ahlak, estetik ve din tecrübelerini ne kadar anlamlı bulduklarına ve bu tecrübelerin gerçekliğine ne kadar yer verdiklerine bağlıdır.

Felsefe faaliyeti açısından bakıldığında; hayatın anlamı nedir, kökenimiz nedir, geleceğimiz ne olacaktır, varlığın anlamı nedir, neden bir şeyler yok değil de vardır, bütün bu olan bitenin anlamı nedir, biz neden buradayız, ölümlü olmak nedir, yok mu olacağız? gibi temel sorular gereksiz olarak görülmeye başlandığında bu soruların cevabıyla asla ilgilenmeyecek olan bir yapay zekâ modeline imkân doğabilecektir.

Varoluşsal açıdan bakıldığında; insanın sebepsiz kaygılar taşıması, sebepsiz yere canının sıkılması, hüznlenmesi, pişman olması, korku duyması, suçluluk hissetmesi, yapmalıyım hissine kapılması, âşık olması, tutkularının, coşkularının ve kahramanlıklarının bulunması, merhamet etmesi, şiir yazması, müzik dinlemesi, bir şey uğruna yaşaması, gayeler edinmesi ve umut etmesi gibi herhangi bir şeye indirgenemeyen ve bu yüzden sadece fenomenolojik yolla analiz edilebilecek olan tecrübeleri tamamen ortadan kalktığında, yapay zekâ sistemlerinin insanlaşması mümkün olabilecektir. Felsefi ve egzistansiyel boyuttaki tecrübeler

ortadan kalktığı zaman yeni bir insan “türü” ortaya çıkabilecektir. Ancak bir insan bilincini kaybettiğinde tekrar bilinç sahibi olabilecek midir? Bugün sahip olduğumuz bilimsel bilgi ile bu konuda kehanette bulunmak da doğru olmayacaktır.

Yapay zekânın bilince veya varoluşa sahip olabilirliliği hakkında ne düşünüyorsunuz? sorusuna katılımcı 3 ve K4’ün verdiği yanıtlar şöyledir: “*Yapay zekânın kabiliyetlerinin gittikçe gelişmesi, makinayı insanlaştıramaz. Zira insanlaşmış makine daha fazla makine değildir. Bu ontolojik soruna açık ve öngörülebilir yanıt vermek imkânsızdır; ancak tecrübeyle öğrenilebilir.*” (K3).

“*Yapay zekânın gideceği mecrayı bilemiyoruz. İki ucu keskin bıçak gibi, iyiye de kötüye de yontulabilir. Kapitalist üretim tarzı ve kendi egoizmimizle yaşanmaz hale getirdiğimiz dünyayı daha sağlıklı ve yaşanılabilir bir hale dönüştürebilir. Bunun için yapay zekânın özgür iradesinin olması gerekir. Bu insanın aslında tarihi boyunca karşılaşacağı en büyük gerilim ve meçhul olacaktır. Özgür irade olduğu zaman artık o bir makine mi olacaktır yoksa yeni insan mı?”* (K4). Yapılan görüşmeler bütünsel olarak ele alındığında Katılımcı 3 ve K4’ün belirsizliğe işaret ettiği görülmektedir.

Katılımcıların tamamı yapay zekâ ile ben bilincine ulaşılacağına inanmamaktadır. İnsan tecrübelerinin toplamıdır ve her insan keşfedilmemiş yeniliklere sahiptir. Yapay zekâ uygulamaları insan iradesine saygı duyacak şekilde geliştirilmeli ve insan varoluşu ayrı bir gerçeklik olarak daima korunmalıdır. İnsanı taklit ederek geliştirilmiş en gelişmiş makine bile insan olmaktan uzak bir varlık olacaktır. İnsan yaşamı uzayacak söylemi “Ne pahasına uzayacak?” sorusu ile devam ettirilmelidir. Yapay zekâ ile insana benzetilmek üzere üretilen bir sisteme, etik ilkelerin henüz yüklenemiyor oluşu bu konudaki görüşlerin kilit noktasıdır. Zira yapay zekâ yazılımlarının kendilerini üreten akla karşı gelecekte bir tehdide dönüşmesi tehlikesinin önüne geçebilmenin tek yolu etik ilkeler gibi görünmektedir.

Sonuç

Ülkemizde etik ve dijitalleşme konusunun yeni bir tartışma konusu haline gelmesi ve bu alandaki çalışmaların yetersiz olması dikkate alındığında; mevcut çalışmanın literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre insanlığın felsefi ve ahlaki gelişimi konusundaki mevcut görüşler çerçevesinde; değerlerin yerini değer yüklediğimiz farklı şeylerin almakta olduğu düşüncesi hâkimdir. Öte yandan geleneksel değerlere bugünün penceresinden bakıldığında, geçmişin izlerinin silinmekte olduğuna dair ortak bir kanı açığa çıkarılmıştır.

Dijitalleşme ve teknoloji, ahlaki değerlerin yapısını aşındırmakta ve ahlaki kayıtsızlığa kapı aralamaktadır. Katılımcı görüşlerine göre: modern ahlak kuramlarından bazıları; -geleneksel normatif ahlak anlayışlarına karşı tez olarak gelişen analitik ahlak (metaetik), Hobbes ve Spinoza tarafından önerilen öznelci ahlak, Platon’un nesnel ahlak öğretisi ve Kant ahlakı gibi-metafiziği dışarda bırakan, dünya hayatını sonsuz kabul eden, öte dünya inancını yok sayan bir yaklaşımla ahlak anlayışlarını temellendirmeye çalışmaktadır. Özellikle Modern Çağ ahlakını ciddi şekilde etkilediğini gördüğümüz filozof Nietzsche’ye göre ahlak; belli bir çağda

“iyi” ya da “kötü” şeklinde kabul edilen ve çağdan çağa değişen değer yargılarını içermektedir. Mutlak ahlak yoktur, herkesin farklı değerleri olabilir ve ahlak mutlak kabul edilmediğinde bir değer yargısı olarak kabul edilebilir. Ancak ahlak yargıları vicdan ile tutarlı olmalıdır ve insanlar ahlaki görüşlerinden sorumludurlar (Fishkin, 1984, s. 71, 86). Geleneksel ahlak anlayışlarında olduğu gibi modern dönemde de aykırı olarak nitelenebilecek çok sayıda ahlak anlayışı bulunmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre dini kaynaklarla temellendirilmeyen ahlak anlayışlarının rölativizm ve septisizme de kapı araladığı düşüncesi hâkimdir. Yine katılımcı görüşlerine göre; mutlak olan evrensel ahlak yasaları olmaksızın ahlak rölativizmi ve septisizm ile başa çıkabilme imkânı bulunmamaktadır. Bahse konu olumsuz etkilerden korunmak için dijital dünyadan uzak durmak ve teknolojinin olumlu taraflarını da kullanmamak doğru bir duruş olmayacaktır. O halde yapılması gereken şey, dijitalleşmenin etik düzlemini mümkün olduğunca oluşturmak ve hakikati, sanal âleme hapsetmemektir.

İnsan varlığının bulunduğu her yerde insana ilişkin temel erdemler ya da ahlaki kabuller yüzyıllardır değişmeden benimsenmeye devam etmektedir. Katılımcıların tamamına göre yaşamakta olduğumuz bu çağ kendi ahlakını kendisi yaratmaktadır/yaratacaktır.

Ahlak felsefesi insanlık tarihi boyunca çeşitli dönemler ve ekoller etkisinde zaman içinde şekillenmiştir. Dijitalleşmenin aklı aşan hızının ve gücünün insanlık tarihinde görülmemiş bir değişimi de beraberinde getirdiği göz önünde bulundurularak, dijital çağın gereksinimi olan dijital etiğin de zaman içinde (dijitalleşmenin hızından daha yavaş olsa da) şekilleneceği öngörülebilir.

Akademi dünyası başta olmak üzere etik konusunda çalışan herkesin bu konulardaki farkındalığının artırılması ve ahlak zemininde dijitalleşmenin yarattığı problemlere çözüm olabilecek tartışmaların yaygınlaşması umuduyla bu çalışmanın felsefi düşünceye katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

ANALYSIS / RESEARCH

Qualitative Research On Digital Ethics*

*Nilgün Özcan***

Though most philosophers interpret changing lifestyles in a digitalized society unfavorably, we believe this view should be read in context of past generations' reluctance to change. The negative impacts of technology ignored by humankind. Studies on a technique's nature and existence demonstrate that it cannot exist independently of the community that uses it. Technology does, however, periodically threaten human survival. For weapons and machines of war capable of devastating humanity grow in strength together with advances in technology. The aristocratic domination that characterized the mediaeval feudal structure has evolved into technology supremacy today. The advancement of technology has harmed natural life, and enslavement has strengthened technology.

Digital ethics is the code of conduct for all human behaviors performed on digital platforms. Digital ethics seeks to provide a moral framework for people's daily digital lives. Over time, traditional knowledge, concepts, and processes have been replaced by new technology and methodologies. The digital age offers speed, efficiency, and ease in all aspects of human life. Given that thinking is a human endeavor, it appears evident that contemplation—the evolutionary goal of human existence—is required to make meaning of life. The advantage afforded by a particular improvement in technology that has not been ethically tested is dubious. The possibilities of digital technology and the profound transformations it will precipitate are currently a major topic in philosophy. This study seeks answers to the following questions: How are ancient moral principles and their ethical understanding rooted in their

* This article was produced from a doctoral thesis.

** Philosophy PhD Student, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Institute of Social Sciences, Department of Philosophy, Ankara/Turkey, nilgunguney@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6611-5340.

own historical development perceived in today's digital world and philosophical climate? Can ethics respond to the needs of our age?

A philosophical analysis of some of the new challenges brought about by advances in technology and the digitalization process is also required. We followed a phenomenological method in analyzing the perspectives of university faculty members on digitalization and ethics. We conducted in-depth interviews with philosophy academic staff at various universities to gather study data on digitalization and morality, which were subsequently analyzed qualitatively. The research findings indicate that further research on digitalization and academic ethics is needed and several recommendations were offered to that end.

However, the ethical climate of the traditional world may prove insufficient to regulate digital activity. Though digital technology might help social activities, the accompanying sense of unfettered freedom and irresponsibility can lead to immoral behaviors. Individuals can, in addition to a primary account, create fake, bot, or parody accounts in the virtual world. Consequently, digital ethics for the virtual world must be defined. Technology is indeed a mechanism able to defy or completely supplant ethics. Digitalization may even facilitate mass terrorism. In any case, digitization is inevitable. It is imperative that an ethical venue of digitalization be established and that truth not be reduced to mere simulations.

Kaynakça/References

- Arıcan, M. K. (2015). Ahlak, Etik ve Ahlak Felsefesi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Bülteni, ULİSAM&Akademik Dayanışma Topluluğu, 11-23.
- Bailey, D. (2008). *Cybercitizenship and cyper cafety: Cyber ethics*. Rosen Central. <https://archive.org/details/cyberethics0000bail/page/46/mode/2up?q=digital+ethics>
- Correia, A. P. ve Yıldırım, C. (2015). Exploring the dimensions of nomophobia: Development and validation of a self-reported questionnaire. *Computers in Human Behavior*, (49), 130- 137.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (5. Baskı). (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.), Siyasal Kitabevi.
- Duker, S. (1984). Phenomenological methodology in the human sciences. *Journal of Religion & Health*, 3(123), 197-203. Doi:10.1007/bf00990785.
- Ellul, C. (2003). *Teknoloji toplumu*. (A. Özcan, Dü. ve M. Ceylan, Çev.), Bakış Yayınları.
- Fishkin, J. S. (1984). *Beyond subjective morality: Ethical reasoning and political philosophy*. Yale University Press. <https://archive.org/details/beyondsubjective0000fish/page/90/mode/2up?q=subjective+morality+>
- G. Marshall, C. R. (2013). *Designing qualitative research*. Sage Publications.
- Guba, E. ve Yvonna S., L. (1994). *Competing paradigms in qualitative research*. 04 03, 2021 <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PPP356/Guba%20&%20Lincoln%201994.pdf>
- Güngör, E. (2020). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak*. Yer-Su.
- Hariri, N. (2018). *21. yüzyıl için 21 ders*. (1. Baskı), (S. Sıral, Çev.) Kolektif Kitap.
- Hassan, I. (2008). Bir postmodernizm kavramına doğru. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, (138,139,140), s.267-277.
- Heidegger. (1993). *1933'te neler oldu? Der Spiegel'in Heidegger'le tarihi söyleşi*. (T. Ilgaz, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.

- Kaku, M. (2016). *Geleceğin fiziği*. (Y. S. Oymak ve H. Oymak, Çev.), ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- Kegley, J. A. (2018). Royce on self and relationships: Speaking to the digital and texting self of today. *The Journal of Speculative Philosophy*, 32(2), s.285–303. <https://doi.org/10.5325/jspecphil.32.2.0285>
- Kuçuradi, İ. (1997). *Uludağ konuşmaları: Özgürlük, ahlak, kültür kavramları*. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Levickaite, R. (2010). Generations x, y, z: How social networks form the concept of the world without borders (the case of Lithuania). *LIMES: Cultural Regionalistics*, 3(2), s.170-183. doi:<http://dx.doi.org/10.3846/limes.2010.17>.
- Mingers, J. ve Walsham, G. (2010). Toward ethical information systems: The contribution of discourse ethics. *MIS Quarterly*, 34(4), s. 833–854. <https://doi.org/10.2307/25750707>.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Sage.
- Nietzsche, F. (2002). *Güç istenci*. (S. Umran, Çev.). Birey Yayınları.
- Özlem, D. (2004). *Etik ahlak felsefesi*. İnkılap Kitabevi.
- Pfister, D. S. (2021). Abundance in Information: Keywords. M. Kennerly, S. Frederick ve J. E. Abel (ed), *Information* (pp. 17–30) içinde. Columbia University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.7312/kenn19876.5>.
- Polkinghorne, D. (1989). Phenomenological Research Methods. R. S. Valle ve S. Halling (Ed), *Existential-phenomenological perspectives in psychology* (s. 41-61). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-1-4615->
- Rogerson, S. (1996). Preparing to handle dilemmas in the computing profession. *Organizations and People*, 3 (2), s. 25-26.
- Rogerson, S. (2020). Re-imagining the digital age through digital ethics, invited position paper. J. Arthur, T. Harrison ve G. Polizzi (Ed), *Promoting character education as part of a holistic approach to re-imagining the digital age: Ethics and the internet webinar* (s.25-28), University of Birmingham Jubilee Centre for Character and Virtues. [www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/news/Cyber-Phronesis Webinar Papers _03\(2\).pdf](http://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/news/Cyber-Phronesis%20Webinar%20Papers_03(2).pdf)
- Serdar, Z. (1992). *Yüksek teknolojinin alternatifleri*. (T. Kılıç, Çev.), İnsan Yayınları.
- Şeriati, A. (1992). *Makinalaşmanın tuzağında insan*. (T. Kılıç, Çev.). İnsan Yayınları.
- Trinidad, S. ve Starks, H. (2007). Choose your method: A comparison of phenomenology, discourse analysis, and grounded theory. *Qualitative Health Research*, 17(10), s. 1372-80. Doi:<https://doi.org/10.1177/1049732307307031>
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.